

Baka István: Tűzbe vetett evangélium

A *Tűzbe vetett evangélium* mindössze huszonegy versből áll. Ez a vékony könyv azonban hiánytalan egész, líránkban megbecsülendő érték, Baka István költői pályájának mély felelősségű folytatása és új kifejezési lehetőségek keresése egyszerre. Négy-öt versből álló ciklusai is a teljesség benyomását keltik. Ennek legfőbb oka a jellegzetes és zárt motívumkör, valamint a szigorú kompozíció. Baka István kevés motívummal dolgozik, költői világérzékelése nem extenzív, hanem intenzív. A verset megszenvedi, szinte kigyöngyözi magából, papírra már csak hibátlan látomásait veti. Rá valóban érvényes az, hogy a gyöngye és jellegtelen verseit meg sem írja. Költői személyiségének olyan erős belső sugárzása van, hogy verslátomásai törvényekben erősen hasonlítanak egymásra.

A történelem, a természet és a keresztény mitológia motívumaiból építkező versvilág drámai karakterű világképet mutat. A versek szuverén, érzékletes látomásvilága értékek pusztulását és küzdelmét jeleníti meg. Kifosztott, meggyalázott történelem, feldúlt, eredeti jellegüktől megfosztott vidékek, kiszolgáltatott ember, elkaszált rétek mutatják a pusztítást, s még inkább az asszociációk iránya. A természet és történelem motívumaihoz szinte mindig a kifosztottságot, rabságot, megbilincseltséget kapcsolja a képteremtő képzelet. A havas téli tájat csíkos fegyencruhá, kopaszra nyírt, felemelt karú fák jelenítik meg, a tavaszi hóvirágok pedig „vízbe fülő szájából villanó fogak”. Vigyázzban állnak a fák, s az eget megszállják „szürke egyenkabátos fellegek”. Az asszociációknak ez az irányultsága egyértelműen mutatja, hogy Baka István költői szemlélete illúziótlan, veszteségeket, omlásokat, tragédiákat számontartó. Egyénieket és közösségeket egyaránt. Költészetének legfontosabb eleme a kép: a hasonlat és a metafora. Bevallottan törekszik arra, hogy a hasonlatokban és metaforákban érzékletes elemet ne elvont, hanem másik érzékletes motívummal kapcsoljon össze, így a versben látható világot teremtsen. A két elem között azonban akkora a távolság, és olyan határozott mégis az irány, a szemléleti rokonság, hogy egységes, szemléletes látomás jön létre az erős törvényű társítás révén. Erős egyéni atmoszférát teremt, talán éppen a kevés elem gazdag variációi révén. A *Háborús téli éjszaka* című kompozíció VII. részében például a lángot, a hasonlítottat csupa mozgásképzet (ráng, lobog, leng, remeg), a hasonlót pedig a háborús erőszak variációi építik föl (erőszakolt asszony, katonavonat után lengetett kendő, akasztott hullája a szélben, döngtetett kapu). A Baka-vers atmoszféráját ez az érzékletes látomásvilág adja, s az ennek a tragikumával szembefeszülő, küzdő és cselekvő emberi szándék. A nem ritkán apokaliptikus jellegű látványvilággal szembeszegülő a megmaradni akaró nemes emberség, a humánus, az élet szépségének, gyönyörűségének vitális kívánása, az illúziótlanul is elkötelezetten életérdekű költői személyiség. Sorsát az nehezíti, hogy a látványvilág abszurdítását, irracionálisát érzékeli, önmagát tehát kiszolgáltatottnak, nagyobb erők játékának is kénytelen tekinteni. Ennek a kiszolgáltatottságnak, s az ellene való küzdelemnek a kifejeződése a versvilágban a gazdagon, árnyaltan kimunkált biblikus motívumkör. A biblikus motívumok távlatosítják, nagyobb horizontú teszik a versvilágot. A hatalmas szétszóratással szembeszegülő ember ölelésén „Isten teremtő gyönyöre” lobban át. Máskor a teljes kiszolgáltatottságot okozó kényúr képében jelenik meg az Isten. „Sátán és Isten foglya” is a költői személyiség, „lenn fürtelem, fennen közöny” — ez a lírai alany közege.

Istenkereső és Istent nem találó, Istennel viaskodó költészet a Baka Istváné: „Mint papírhulladékkal teli réten / ételt keresgélő kutya, futkos pupillám a szemfehéren, / de Istenre nem talál soha” — írja a kötet címadó versében. Istenképzetébe a rendet, értelmet, a humánus létezés lehetőségeinek biztosítását szervezné, de racionalizmusa, élesen mérleget tekintete mindezeknek csak a hiányával találkozik a világban. Ezért istenképzete is elveszti pozitív tartalmait, többnyire az irracioná-

lis erők foglalatává lesz. Vagy számonkéri rajta a létezés abszurd és irracionális vonásait. Ily módon a *Tűzbe vetett evangélium* az ember magára maradásának és kényszerű magára eszmélésének a könyve. Illúzióknak minősült, tűzbe vettett hát az evangélium, az örömhír.

Az ember kiszolgáltatott, retteg, vergődik, létbeli pozíciója az üldözött vadé ebben a költészetben. És hideg bilincsként kattann rá a reggel horizontja. De nem nyugszik bele a szétszórátás, kiszolgáltatottság, rabság pozíciójába. A tapasztalat tényeivel szemben szívós ellenállási harcot vív: legtöbbször éppen azt kutatja a vers, hogy mit lehet tenni, cselekedni az olyan vesztes helyzetben, amelyik leginkább a teljes megadást, önfeladást sugallná a léleknek. Baka István a veszélyeztetett minőség létező küzdelmét mutatja meg költészetében. Nemzeti értelemben az „anyanyelv szerzetesköntösebe” és a kultúra megtartó védelmébe, az önmagunkkal való azonosság biztosítékaiba menekíti a „szűkülő hazát” (*Bolgárok, Székelyek*). Nemzeti és egyéni, személyes vonatkozásban egyaránt a pusztítás erőivel való egyértelmű szembeszegülés, harcvállalás pozícióját választja. Történelmi példákkal erősítve, a szabadságharc bukása utáni Vörösmarty virrasztó magatartását vállalva mondja: „Égessen, mit kimondani / nem lehet, legalább mibennünk! (Vörösmarty). A *Balassi-ének* is a szembeszegülés etikumát vallja: „legalább / kardunk élén csillogjon ez az / esőcsepp-gyöngyosoros világ!” Ebben a két idézetben a „legalább” nem töltelékszó, nem nyelvi sallang, hanem annak a szituációnak megjelenítésére szolgál, melyben a küzdelmet nem a győzelem reménye, hanem az emberi erkölcs, méltóság igénye motiválja. Azt a magatartásformát kutatják a versek, amellyel méltatlan helyzetben is meg lehet maradni emberi méltossággal és fölemelt fővel.

Baka István nem tud és nem akar fél szívvel szeretni sem embert, sem hazát. Költői személyisége számára nem levetkőzhető a haza, határait sebhelyek rajzolták rá, hozzánőtt, vele azonos. Ennek a kapcsolatnak éppúgy megvannak az ésszel mérhetőn túli kötése, mint ahogy a szerelem sem megfontolás dolga. Baka István különféle témakörű versei egyazon létszemlélet, egyazon erkölcsiség jegyeivel kapcsolódnak szorosan egymáshoz. Verseinek szigorú struktúrája a költői személyiség mély felelősségű cselekvő eltökéltségéből értelmezhető. Egy-egy vers világán belül ismétlődnek a motívumok, de nem változatlanul, hanem egyre inkább akcióba lendülten. A zárókép gyakran rokon az indítóképpel, de ami a nyitányban látvány, az a záróképben már dinamikus viszonyban van a cselekvő lírai alannal, aki érte vagy ellene kiáll, küzd. A cselekvés nem különül el a látomástól, hanem abból bontakozik, annak szerves részeként jeleníti meg az életakaró, a lehetetlennel is szembenező, etikus magatartást.

Az eddig említett poétikai mozzanatok talán inkább e líra belső folytonosságát, kristályosodását mutathatták. A költői ítélkezés elsősorban egyetlen motívumkör kidolgozásában, egyetlen szituáció éles fényű megvilágításában nyilatkozott meg. És főként komor, tragikus hangvételben, rövid, zárt motívumkörű dal vagy ballada formájában. A Gustav Mahler emlékének ajánlott *Trauermarsch* viszont olyan ironikus vízió, melyben az irónia az emelkedettséggel, tragikummal ütközik, s így teremt különleges groteszk látomást. A kötet igazi újdonsága és az utóbbi évek kiemelkedő látomásvers-kompozíciója a *Háborús téli éjszaka*. Ez az Ady emlékének ajánlott kompozíció látszólag az első világháború előzményeinek és tényeinek motívumaiból épített vízió, de egyes elemei Baka István más verseire rimelnek. Ez is hangsúlyozza a vers összegző, számvető jellegét. Pusztulásvízió ez a vers, mint a magyar történelem ihlette művek java része, de a pusztulás látomásánál fontosabb benne a felelősségre döbentés kijózanító iróniája, indulata. Mély hazaszeretet és keserű perlekedés a felelőtlenességgel, a hamis ünneplések történelmi vakságával. Nagy László *Menyegzőjére* emlékeztető indulattal építi fel a hamis illúziókra alapozott orgiajellegű nemzetviziót, azt a kezdete sincs, vége sincs, búcsút és hajtóvadástot egybemosó kábulatot, felelőtlenességet, erkölcstelenséget, mely minden időben ebek harmincadjára juttatta a józanságot, realitást és erkölcsöt. Az orgiának felmérhetetlen történelmi ára lett: „kifosztott / katonahulla az ország”. A felelőtlen tékozlás és következményének kettős látványa saját felelősségünkre döbent a vers-

ben, hiszen a dolgokat elrendezni, tisztázni és megérteni vágyó költő kérdéseire nem válaszol az Úr. Sőt ezek a kérdések a létezését is lehetetlenítik. A virrasztó költő számára a passió vállalása marad, de szemlélete differenciálta az okokat és következményeket. A virrasztás nemcsak a nemzettel való sorsközösség vállalása, hanem elsősorban ítélezés. Nem reménykedéssel, nem illúzióval, hanem éles kérdéssel zárul a kompozíció. A látomás mindig időtlenít. Kiemeli tárgyát a pillanat érvényéből, egyetemes értelművé teszi. A zárókérdés-sorban a fájdalom felelősségre szólítással társul, a vízió kiemelkedik közvetlen tárgyi világból és történetiségéből: a mának éppúgy szól, mint a múltnak. Miként Baka István egész költészete, ez a hatalmas arányú verse is nagy erővel fogalmazza meg a reális önismeret elkerülhetetlen szükségességét. Költészetének gyakori kérdő- és felkiáltójelei a drámai létehelyzet tudatosítását szolgálják: vagy-vagy kérdésként vetik föl az értelmes emberi lét, a nemzeti megmaradás és az emberi méltóság, erkölcs cselekvésre szólító ügyeit. (*Szépirodalmi*.)

GÖRÖMBEI ANDRÁS

Pokolból jövet

UTASSY JÓZSEF ÚJ KÖTETÉRŐL

Gyötrelmes könyv ez, fölemelő és riasztó egyszerre, irgalmatlanságában példa nélkül álló. Tehetetlen az ember vele szemben. Nagyság és köznapiság úgy vegyül itt, a vonzás és taszítás olyan elképesztő intenzitású erőinek játéka zajlik benne, amivel nehéz valamit is kezdeni. Olykor mintha csak médium lenne, amin át az élet szörnyei acsarognak. Vergődve szenvedni kegyetlen dühüket. Máskor a teremtő hatalom csodái igéznek, s már-már elfelejténék, hogy ez a kötet nem ismeri a jövő időt. Elfelejténék: a négy ciklus jelen, múlt, jelen, múlt tagolása annak belátása, hogy a lehetetlennek feszül. Vagy ez is másképp van? Ne törődjünk vele, mit mond az az Utassy József, akinek mindig is szentség volt a szó? Arra figyeljünk csak, hogy a vonatkozások és megfelelések alig felderíthető sokaságával átszótt egység, zártság az egész szintjén és a legfontosabb pontokon fokozódott, ahogy a kifejezés hatásossága is? Tekintsük a kilátástalanságot, az esztétikai minőség kétségtelen csorbulásait, a *Csillagok árvájához* képest világosan érzékelhető veszteséget olyan tényezőnek, amittől a dráma tragédiává sűrűsödik? Olyan tragédiává, melynek tétje a költészet, tehát a személyiség épsége? Megtehetjük, s valószínű így kell tennünk. Bár még akkor is számolnunk kell azzal, hogy a kötet stilizált világába most oly erővel tolnak be az életrajzi elemek, a magánemberi mozzanatok, hogy akaratlanul erre az empirikus-szemléletes övezetre fordul a figyelmünk. Ami magyarázható a távolságtéremtés nehézségeivel, értelmezhető az írás kényszerűségei felől, fölmutatható, mint a küzdelem dramaturgiai momentumai, elemezhető az új helyzet jellemző és minősítő sajátosságaként — mindegyik messzire visz. Csak a könyvet átható gyötrelmen nem enyhít. Csak nyugalanságunkat képtelen megszüntetni.

Utassy József termékeny leleménnyel kísérli meg áthidalni a problémát. Az új versek közé sorolja az ideillő korábbiakat. Összjátékuk lebilincselő: egész egyszerűen hibátlan. Akár most is írhatta volna valamennyit. Az a benyomásunk támad, hogy ezt a költészetet nem érte váratlanul, ami történt. Utassy József talán nem, de művei sejtették, sőt, alighanem tudták a megpróbáltatások bekövetkeztét. Mintha a versek írják őt — nem kívánt bizonyítékként a belső egység, következetesség